

ACTA



FACULTATIS THEOLOGICAE
UNIVERSITATIS COMENIANAE BRATISLAVIENSIS

ROČNÍK XVII | ČÍSLO 1/2020

ISSN 2644-6928

Predslov

VILIAM JUDÁK

1

Štúdie

Zodpovednosť ako predpoklad reálnej slobody

GAŠPAR FRONC

6

Nevhodné správanie žiakov na základných a stredných školách

EMÍLIA FULKOVÁ

27

Pohľad učiteľov na kurikulum rímskokatolíckeho náboženstva/
náboženskej výchovy v škole a jeho perspektívy

TIBOR REIMER

61

Články

Vplyv Seraphica Bonaventuru na učenie Josepha Ratzingera o Božom obraze

EUBOMÍR ŠVORCA

82

Rétorické pravidlá arcibiskupa Fultona J. Sheena

MARIAN ŠURÁB

94

1120 rokov od obnovenia Veľkomoravskej cirkevnej provincie

ANDREJ BOTEK

111

Anotácie

VERONIKA PÉTIOVÁ

129

Autori príspevkov

131

ACTA facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis

Ročník XVII. (2020), číslo 1, vychádza dvakrát do roka

Dátum vydania 6/2020

Vydáva: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO: 0039786510

Adresa redakcie: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, tel.: 02/32 77 71 20, e-mail: acta@frcth.uniba.sk

Objednávky: Publikáciu si môžete objednať na e-mailovej adrese: kniznica@frcth.uniba.sk

Šéfredaktor: prof. ThDr. Jozef Krupa, PhD.

Redakčná rada: prof. ThDr. Viliam Judák, PhD., prof. ThDr. Jozef Haľko, PhD., prof. Dr. Massimiliano Valente, prof. ThDr. Marian Šuráb, PhD., prof. Dr. phil. Emília Hrabovec, PhD., ThDr. Ing. Vladimír Thurzo, PhD., ThDr. Ing. Jozef Jančovič, PhD., ThDr. Michal Vivoda, PhD.

Všetky štúdie a články boli recenzované.

Výkonný redaktor: ThDr. Tibor Reimer, PhD.

S cirkevným schválením Arcibiskupského úradu v Trnave 29. marca 2001, č. 1051/2001

EV 1180/08

ISSN 2644-6928

Bankový účet: 7000149675/8180 Štátna pokladnica

Cena jedného čísla 5 €

Príspevky na publikovanie sa požadujú v elektronickej podobe (e-mail alebo CD). Je potrebné ich dodať v dokumente typu doc (MS Word) alebo docx (MS Word). Príspevky musia obsahovať abstrakt, kľúčové slová v slovenskom i anglickom jazyku, zoznam bibliografie a summary v anglickom jazyku. Rukopisy dodané v type písma Times New Roman veľkosti 11, riadkovanie 1 na stránke A4 so štandardnými rozmermi. Pokyny pre autorov príspevkov do časopisu ACTA nájdete zverejnené na: <http://www.frcth.uniba.sk>. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok príspevku a vykonať potrebné jazykové a štylistické úpravy. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

ZODPOVEDNOSŤ AKO PREDPOKLAD REÁLNEJ SLOBODY¹

Gašpar Fronc

Abstrakt

Sloboda je téma, ktorou sa zaoberalo a zaoberá množstvo autorov z rôznych vedných disciplín, pričom vychádzajú z rozmanitých filozofických či filozoficko-náboženských východísk. Zmena antropologickej paradigmy nutne produkovala zmeny v chápaní slobody. Zodpovednosť je koncept, ktorý sa v porovnaní s témou slobody vyskytuje omnoho menej. Bez neho ale nie je vysvetlenie slobody adekvátne a vedie k množstvu nedorozumení. Keď sa sloboda umelo oddelí od zodpovednosti, postaví sa na najvyššie miesto v rebríčku hodnôt, a tým smeruje k sebazničeniu. Stáva sa svojvôľou a tá produkuje zotročenie. Skôr než sa pozrieme na vzťah medzi slobodou a zodpovednosťou, bude potrebné uviesť niektoré antropologické východiská, sice všeobecne známe, ale nevyhnutné pre ďalší postup. Pôjde najmä o človeka ako osobu, jeho individualitu aj sociálnosť. Ďalej treba ozrejmiť, s akými konceptmi slobody budeme pracovať. Po predstavení niektorých (základných) chápaní zodpovednosti budeme môcť pristúpiť k formulácii vzájomnej podmienenosti medzi slobodou a zodpovednosťou.

Kľúčové slová: *človek vo svete – osoba – sloboda – zodpovednosť.*

ÚVOD

Ak chceme hľadať vyjadrenie vzťahu medzi slobodou a zodpovednosťou, potrebujeme predstaviť to, čo umožňuje človeku byť slobodným a zodpovedným. Okrem ľudského konania nebadáme vo svete fenomén slobodného rozhodovania a vedomej zodpovednosti. Nositeľom mravných hodnôt môžu byť

¹ Tento článok bol vytvorený v rámci interdisciplinárneho projektu APVV-18-0103 s názvom *Paradigmatické zmeny v nazeraní na vesmír a človeka z filozofickej, teologickej a fyzikálnej perspektívy*, riešeného na Univerzite Komenského v Bratislave.

iba bytosti osobné.² Hodnotenie vzťahu medzi slobodou a zodpovednosťou sa zásadným spôsobom odvíja od antropologickej paradigmy, predovšetkým od toho, čo znamená byť osobou. Vychádzať budeme z klasickej koncepcie osoby doplnenej o novšie dynamické prístupy. Pôjde hlavne o vzťahovú stránku osoby a slobodné sebautváranie. Po predstavení základných kontextov používania termínu *sloboda* prejdeme k jej dynamickému chápaniu. Tieto koncepty nám následne pomôžu vyjadriť vplyv zodpovedného konania na slobodu človeka.

1. SLOBODNÁ BYTOSŤ

Nezávislosť ľudskej bytosti v konaní (vôľová) a v hodnotení (morálna) má základ v skutočnosti, že osoba je bytosť, ktorá je autonómna v tom zmysle, že „vlastní“ seba v rovine rozumu a vôle, je v určitom zmysle sama sebe pánom v poznaní aj v konaní. Preto je potrebné najprv uviesť niekoľko základných faktov k problematike osoby. Od ich interpretácie sa totiž odvíja koncept slobody aj zodpovednosti.

1.1 Pojem osoby

Slovenský termín *osoba* intuitívne ponúka vysvetlenie ako označenie niekoho, kto je „sám osebe“. Toto prepojenie súvisí so sekundárnym stredovekým vysvetľovaním latinského termínu *persona* ako „per se una“.³ Obsahovo to s významom pojmu *osoby* súvisí, ale historicky je termín *persona* odvodený z gréckeho výrazu *πρόσωπον*. Označuje tvár, líca alebo oči, vonkajší vzhľad a tiež divadelnú masku používanú v antických divadlách.⁴ Touto maskou herec dával divákovi najavo, akú postavu v divadelnej hre stvárňuje, čiže akú rolu v danej chvíli hrá.

Pokiaľ ide o obsah pojmu *osoba*, v antickej filozofii koncept človeka ako osoby nenájde. V starovekom Ríme sa objavuje koncept osoby, ktorá je subjektom práva. Je to rímsky občan, ktorý je tým odlišený od otrokov či barbarov

² „Nikdy nebude možné, aby sa pes stal pokorným alebo delfín milosrdným.“ URAM, J. Objektívnosť morálnych hodnôt. Problém Maxa Schelera. In: *Studia Aloisiana*. 2015, roč. 6, č. 4, s. 49.

³ KRÁLIK, L. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015, s. 408.

⁴ PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012, s. 1069.

a právne nad nich povýšený. Bol označený ako *caput* (hlava).⁵ Tento koncept právnej osoby sa teda netýka každej ľudskej bytosti. Nezakladá rovnosť, ale naopak výlučnosť niektorých vo vzťahu k ostatným.

V starozákonnej biblickej tradícii je koncept jedinečnej samostatnej bytosti tiež spojený s označením tváre. Hebrejský výraz פָּנִים (paním – tvár)⁶ označuje pozornosť nasmerovanú na druhého, komunikáciu *tvárou v tvár*.⁷ Celé ľudské bytie je dané vzťahom – k Bohu aj k ľuďom. *Tvár* v komunikácii znamená celú bytosť – Boha aj človeka.⁸

Chápanie každého človeka ako osoby v kresťanskom staroveku (v patristike) nie je prvotne filozofická téma. Pochádza z teologických analýz cirkevných otcov a prvých koncilov. Kresťanstvo prinieslo úplne nový pohľad na človeka a jeho základnú hodnotu – ľudskú dôstojnosť. Človek je v evanjeliom poslanstve natoľko dôležitý, že sám Boží Syn prichádza priniesť obeť, aby ho zachránil od večnej záhuby. Pojem *osoby* sa však neodvinul od týchto, v danej dobe prevratných pohľadov na človeka, ale zo snáh starovekých kresťanských mysliteľov vysvetliť tajomstvá Najsvätejšej Trojice a vtelenia. Na vysvetlenie týchto súvislostí sa použili filozofické termíny z gréckej filozofickej tradície,⁹ lebo práve v diskusiách s ňou bolo potrebné túto problematiku osvetliť. Nakoľko LXX prekladá hebrejské פָּנִים výrazom πρόσωπον, bol tento termín vhodný aj pre spomínané teologické analýzy.

Až následne sa analogicky preniesli výsledky týchto analýz na človeka chápaného vo svetle kresťanskej viery.¹⁰ Koncept *osoby* pomohol vyjadriť jedineč-

⁵ REBRO, K. *Rímske právo súkromné*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 70; SOKOL, J. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002, s. 19.

⁶ KOEHLER, L., BAUMGARTNER, W. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, CD-ROM Edition*. Leiden: BRILL, 1994 – 2000, heslo 7627 פָּנִים uvádza ako hlavné významy: A. front, in the sense of the head of a living creature; – 3. of people: – a. in a general or neutral sense, b. פָּנִים expressing an aspect of the personality, ... e. פָּנִים meaning someone in person, הָיָה פָּנֶיךָ you yourself, f. פָּנֶיךָ meaning someone's identity; B. פָּנֶיךָ what is in front, facing; C. פָּנֶיךָ the face of God.

⁷ URY, W. *Trinitarian Personhood: Investigating the Implications of a Relational Definition*. Eugene, Oregon: Wipf & Stock Publishers, 2002, s. 86 n.

⁸ Na ilustráciu uvádzam výberovo niekoľko biblických citátov: *Nech ti Pán ukáže jasnú tvár a nech ti je milostivý! Nech Pán obráti svoju tvár k tebe a daruje ti pokoj!* (Nm 6, 25-26); *Pane, Bože, neodmietaj tvár svojho pomazaného!* (2Krn 6, 42); *V srdci mi znejú tvoje slová: „Hľadajte moju tvár!“ Pane, ja hľadám tvoju tvár. Neodvracaj svoju tvár odo mňa, neodkláňaj sa v hneve od svojho služobníka* (Ž 27, 8-9).

⁹ πρόσωπον – persona, ὑποκείμενον – suppositum, ὑπόστασις – subsistentia, φύσις – natura

¹⁰ Edita Steinová poukazuje na to, že viera môže pred filozofa postaviť nové úlohy, ktoré ho doteraz neoslovili a ktoré by unikli jeho pozornosti, keby sa nestretol so zjavenou pravdou. Medzi témami, ktoré sa do filozofie dostali vďaka obohateniu, ktoré poskytuje viera, uvádza aj otázku osoby. STEIN, E. *Endliches und ewiges Sein. Versuch eines Aufstieges zum Sinn des Seins*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1986, s. 24.

nosť každej ľudskej bytosti, z ktorej vyplýva ľudská dôstojnosť ako hodnota prislúchajúca každému človeku jednotlivo, čo napokon umožnilo objaviť to, čo dnes označujeme ako ľudské práva.

Definíciu ľudskej osoby ako prvý sformuloval súčasník sv. Benedikta – Boethius: „*Persona est rationalis naturæ individua substantia*.“ („Osoba je individuálna substantia rozumovej prirodzenosti.“)¹¹ Richard od sv. Viktora namiesto výrazu *individua substantia* používa označenie *incommunicabilis existentia*.¹²

Tomáš Akvinský pri vysvetľovaní osoby nadväzuje na Boethia aj Richarda od sv. Viktora.¹³ Osoba je rozumná bytosť (STh I, q. 29, a. 3, ad 2)¹⁴, ktorá je úplná, je sama sebou a od iných oddelená (STh III, q. 16, a. 12, ad 2)¹⁵. Podľa Clarka sa Tomášova náuka o osobe dá zhrnúť do vyjadrenia: „*subsistens distinctum in natura rationali*“.¹⁶ Človek sa prejavuje ako osoba vo vedomom a slobodnom čine. Je subjektom, ktorý vedome a slobodne o sebe rozhoduje a ktorý sám seba prežíva ako subjekt, rozhodujúce a konajúce „ja“.¹⁷

1.2 Osoba vo vzťahu

Boethiova definícia hovorí o osobe ako o individuálnej substancii. Koncept osoby vytvorený patristickou tradíciou je však významovo bohatší. Teologický kontext prináša tri pohľady na osobu. Osoba rozlišuje (v Trojici je reálny rozdiel medzi Otcom, Synom a Duchom Svätým), osoba zjednocuje (v Kristovi božskú a ľudskú prirodzenosť) a osoba v sebe zahŕňa v mnohých významoch vzťahovosť.¹⁸

¹¹ BOETHIUS, A. M. s. *Liber De Persona Et Duabus Naturis Contra Eutychem Et Nestorium* [online]. [cit. 26.09.2019]. Dostupné na internete: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0480-0524_Boethius_Severinus_Liber_De_Persona_Et_Duabus_Naturis_Contra_Eutychem_Et_Nestorium_MLT.pdf.html; c III. A

¹² „Alias ergo subintelligitur proprietas generalis, alias proprietas specialis. Ad nomen autem personæ proprietas individualis, singularis, incommunicabilis.“ RICHARDUS s. VICTORIS PRIOR. *De Trinitate Libri Sex* [online]. [cit. 07.10.2019]. Dostupné na internete: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1162-1173_Richardus_S_Victoris_Prior_De_Trinitate_Libri_Sex_MLT.pdf.html L. IV; c. VI

¹³ VOLEK, P. *Filozofia človeka podľa Tomáša Akvinského. Vo svetle súčasných komentárov*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2003, s. 361.

¹⁴ „*individuum rationalis naturæ*“

¹⁵ „Substantia individua quæ ponitur in definitione personæ, importat substantiam completam per se subsistentem separatim ab aliis.“

¹⁶ CLARKE, N. *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s. 37.

¹⁷ WOJTYŁA, K. Osoba i czyn. In: WOJTYŁA, K. *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1994, s. 83 n.; KRAPIEC, M. A. *Ja – człowiek*. Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1991, s. 126.

¹⁸ ROLNICK, P. A. *Person, Grace, and God*. Michigan/Cambridge, UK: William B. Eerdmans

Vzťahovosť osoby má tri smery: vzťah k materiálnemu svetu, vzťah(y) k druhým ľuďom a k spoločnosti, a vzťah k Tomu, ktorý svet vecí aj osôb presahuje. Vzťahovosť je „koreň a plnosť toho, čo to znamená byť stvorený *na obraz Boží*“¹⁹. Vzťah medzi osobami sa realizuje v komunikácii. Vyjadrením osobného nasmerovania k druhému v komunikácii je vyššie spomínaný koncept tváre, ktorá reprezentuje celú osobu otvorenú voči svetu, druhým osobám a Bohu. Mojžišovi po tom, ako sa *rozprával* s Bohom, žiarila tvár tak, že si ju musel pri komunikácii s Izraelitmi zakrývať závojom.²⁰

Podľa Martina Bubera individualistická antropológia, ktorá sa zaoberá iba vzťahom osoby k nej samej, nestačí na spoznanie ľudskej prirodzenosti. Osobu treba vnímať vo vzťahu k všetkému, čo jestvuje.²¹ Rozlišuje medzi JA – ONO, na ktorom sa zakladá skúsenosť (*Erfahrung*) a JA – TY, ktoré tvorí vzťah (*Beziehung*). K tomu pridáva tretiu sféru, človek a duchovno, ktorá je akoby v hmle, mimo reči, ku ktorej však ostatné smerujú.²²

Snaha definovať osobu primárne na podklade vzťahovosti prináša problém. Ako upozorňuje Vladimír Thurzo, v skutočnosti vzťah (relatio) nevytvára bytie, ale naopak, predpokladá jeho existenciu. Existencia subjektu je podmienkou sine qua non vzniku vzťahu.²³ Všetko, čo jestvuje, tvorí relácie. Treba rozlišovať *podmet relácie* ako to, čo je priradené, *predmet relácie* ako to, čomu je podmet priradený, a skutočnosť, na základe ktorej jestvuje daný vzťah. Samotná relácia *byť pre* alebo *byť s* nestačí na konštituovanie ľudskej osoby. Činiteľom, ktorý určuje osobné bytie, je samostatný spôsob jestvovania konkrétnej rozumnej prirodzenosti, ktorý sa prejavuje vo vnútornej skúsenosti subjektu. Rozvoj osoby však nie je možný bez interpersonálnej relácie, bez konania *pre druhého*.²⁴ Osoba je živou syntézou substanciality a vzťahovosti, oba aspekty sú rovnako dôležité a navzájom sa podmieňujú. Aj Tomáš Akvinský poukazuje na to, že pre človeka je prirodzené tešiť sa zo spoločenstva s druhými.²⁵ Ak by sa druhí

Publishing Company, 2007, s. 10.

¹⁹ URY, Trinitarian Personhood, s. 88.

²⁰ JANČOVIČ, J. Zastieraný jas na tvári Mojžiša. In: LICHNER, M. ed. *Viera a kultúra cestou človeka. (Jubilejník k 65. narodeninám slovenského filozofa a teológa Ladislava Csontos a SJ)*. Trnava: Dobrá kniha, 2017, s. 291.

²¹ BUBER, M. *Problem człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, s. 87.

²² BUBER, M. *Já a Ty*. Praha: Kalich, 2005, s. 39, 130.

²³ THURZO, V. Identita, ontologický a etický štát ľudského embrya. In: *Acta facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. 2015, roč. XII, č. 1, s. 45.

²⁴ KRAPIEC, Ja – człowiek, s. 170.

²⁵ „quia homo naturaliter est animal sociale, debet ex quadam honestate veritatis manifestationem aliis hominibus, sine qua societas hominum durare non posset. [...] Et ideo homo tenetur ex quodam debito naturali honestatis ut homo aliis delectabiliter convivat“ (Sth II-II, q 114, a 2, ad 1).

ku mne nesprávajú ako k „Ty“, nikdy by sa vo mne neprebudilo vedomie môjho „Ja“ ako osoby.²⁶

1.3 Statický a dynamický koncept ľudskej prirodzenosti

Statický (metafyzický) pohľad na človeka treba doplniť pohľadom dynamickým (existenciálnym). Táto dynamika však býva predstavovaná rôzne. Na jednej strane je odmietnutie metafyziky a výlučne dynamická predstava človeka stavaná do protikladu k statickému konceptu (napr. Sartre), na druhej strane je dynamika ľudskeho bytia vyplývajúca z konceptu osoby (napr. Wojtyła).

Podľa Sartra neexistuje ľudská prirodzenosť, lebo niet Boha, ktorý by ju stvoril. Existencia teda predchádza esenciu. Človek sa najprv *vytvára*, až potom sa definuje. Bude taký, aký sa utvorí. „Nie je nič iné, ako to, čo zo seba urobí.“²⁷ V tomto je však zásadný rozpor. Ak človek len vytvára svoju esenciu, a tým je dokonca zodpovedný za celé ľudstvo, ako môže počítať len so sebou samým?²⁸ Zodpovednosť patrí medzi kľúčové pojmy u Sartra. Ale ako môže byť človek zodpovedný za seba aj za druhých, keď má sám seba ešte len utvoriť ako bytosť? Bude to bytosť schopná zodpovednosti?

V personalizme Karola Wojtyły je metafyzický koncept ľudskej prirodzenosti predpokladom pre dynamický prístup k osobe, ktorý naň priamo nadväzuje. Ľudská prirodzenosť je reálnym základom celého dynamizmu osoby.²⁹ Osoba je zároveň predmetom aj podmetom.³⁰ Jestvuje ako ľudská bytosť, preto koná vedome a slobodne ako osoba. Ľudský čin nie je len dôsledkom tejto skutočnosti. Každé konanie je nasmerované aj k nemu samému. Každým druhom dynamizmu sa človek *stáva* (lat. *fieri*), *utvára* alebo *pretvára*. Osoba ako *suppositum* nie je len statickým podkladom, je to „zdynamizovanie skrze samotné *esse*, skrze jestvovanie“. Každým dynamizmom niečo začína jestvovať v už jestvujúcom podmete – v človeku. Človek, ktorý substanciálne začal jestvovať prostredníctvom všetkého, čo koná, čo sa v ňom deje, sa viac stáva *nejakým* a zároveň stále viac *niekým*.³¹ Konaním teda človek netvorí zo seba osobu ani nevytvára ľudskú prirodzenosť, lež sám seba ako osobu, ktorá je nositeľom ľudskej prirodzenosti, môže zdokonaľovať.

²⁶ CLARKE, Osoba a bytí, s. 73.

²⁷ SARTRE, J.-P. *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997, s. 18-19.

²⁸ GAVENDOVÁ, O. Homo sperans – Existenciálny význam nádeje v živote človeka. In: *Studia Aloisiana*. 2016, roč. 7, č. 4, s. 53.

²⁹ WOJTYŁA, Osoba i czyn, s. 130, 132.

³⁰ WOJTYŁA, Osoba i czyn, s. 158.

³¹ WOJTYŁA, Osoba i czyn, s. 144.

2. SLOBODA

Svojprávnosť osoby sa prejavuje v schopnosti slobodného konania a v túžbe po slobode. Skutočná sloboda, po ktorej človek túži, má hlbší zmysel než len možnosť robiť čokoľvek. V antickej filozofii môžeme nájsť otázky nezávislosti napríklad u kynikov. Povestný Diogenes, ktorý mal vraj bývať v sude, chcel byť voľný „ako pes“. Mala to byť nezávislosť od ľudskej spoločnosti. Stoický ideál zase predstavoval človeka nezávislého od vlastných pudov a vášní.

Intuitívny koncept slobody býva často oddelený od zodpovednosti. Je to koncept, ktorému by zodpovedali skôr termíny ako *svojevôľa*, *nezávislosť* alebo *voľnosť*. Tento koncept slobody býva konfrontovaný s faktom, že človek sa pri výbere svojho konania stretáva s rozmanitými obmedzeniami či hranicami. „Bežne považujeme človeka za slobodného vtedy, ak môže robiť, čo chce [...] ale každý človek je rozličným spôsobom obmedzovaný: nemôže robiť, čo chce.“³² Človeku nie je vždy umožnené vykonať to, pre čo sa rozhodol. Koncept slobody je významovo bohatý a rozmanitý. Prekračuje zjednodušený výklad slobody ako obyčajnej voľnosti.

2.1 Dimenzie slobody

Predmetom tejto štúdie nie je prehľad rozmanitých teoretických konceptov slobody, či už historických alebo súčasných,³³ ani riešenie vzťahu medzi prírodným determinizmom a možnosťou slobodnej vôle.³⁴ Pre potrebu vyjadrenia vzťahu medzi slobodou a zodpovednosťou uvádzame len základný prehľad významov, aby bol zrejмый kontext ich ďalšieho použitia.

Termín *sloboda* je významovo bohatý. Je viacero spôsobov, ako môžeme rozlišovať medzi rozmanitými podobami slobody. Prvé bude rozlíšenie slobody negatívnej a pozitívnej³⁵ (neznamená to zlej a dobrej). *Negatívna* sloboda,

³² GAVENDOVÁ, O. Sloboda a existenciálne završovanie človeka. In: GAVENDOVÁ, O. (ed.) *Variácie na tému sloboda. Filozofické reflexie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012, s. 36.

³³ Medzi ucelenými štúdiami, ktoré predkladajú historický vývoj konceptu slobody, môžeme spomenúť napríklad: KOWALCZYK, s. *Filozofia wolności. Rys historyczny*. Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999; NEJESCHLEBA, T. *Pojetí svobody v dějinách a současnosti filosofie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.

³⁴ K tejto téme pozri napr. VOLEK, P. *Človek, slobodná vôľa a neurovedy*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2015.

³⁵ BERLIN, I. Dva pojmy slobody. In: GÁL, E., NOVOSAD, F. eds. *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava: Archa, 1993.

označovaná aj ako sloboda „od niečoho“, znamená možnosť nekonať. Je to neprítomnosť donútenia. Ku konaniu sa človek rozhodne sám. *Pozitívna* sloboda, sloboda „k niečomu“, naopak znamená možnosť konať. Je to teda neprítomnosť neprekonateľnej prekážky. Človek má možnosť uskutočniť svoje rozhodnutie.

Druhé je rozlišovanie objektívnej a subjektívnej slobody. *Objektívna* sloboda znamená reálnu existenciu viacerých možností.³⁶ Je to priestor pre realizáciu slobodnej voľby; stav, keď konanie človeka nie je determinované tak, že by nemal z čoho vybrať. Objektívna sloboda musí byť viac než len akási rôznorodosť možností. Dôležitá je prítomnosť predmetu racionálnej túžby, čiže dobra. V možnostiach sa dá rozlíšiť prítomnosť kvality, pre ktorú je objekt dobrý, a teda želateľný, alebo zlý, a teda neželateľný.³⁷ V tomto zmysle je možné povedať, že *mám slobodu*. Nie som iba hmotným objektom, ktorého každý stav je determinovaný predchádzajúcim stavom a pôsobiacimi fyzikálnymi interakciami. *Subjektívna* sloboda znamená schopnosť výberu hociktorej alebo najlepšej z reálne existujúcich možností. Znamená to, že *som slobodný*. Som osoba, ktorá má nielen slobodnú vôľu, ale je aj schopná realizovať ju vo svete, ktorý ponúka niekoľko možností na výber.

Podobné je rozlíšenie medzi slobodou vonkajšou a vnútornou.³⁸ *Vonkajšia* sloboda je sloboda fyzická, sloboda konania. Je to neprítomnosť vonkajšieho obmedzenia aj donútenia. Túto slobodu je možné človeku vziať alebo obmedziť (napríklad uväznením či spútaním). *Vnútorná* sloboda je vlastná sloboda, ktorá spočíva v schopnosti voľby. Je to slobodná vôľa, ktorá je základným atribútom osoby. Jej opakom je determinácia.

Vo vnútornej slobode môžeme ďalej rozlišovať dva aspekty. *Psychologická* sloboda je individuálna schopnosť vedome a účelne (cieľavedome) si vybrať, samostatne sa rozhodnúť. Najprv prostredníctvom rozumu človek rozpozná jestvujúce možnosti, následne ich zhodnotí a potom môže nasledovať slobodný výber. *Morálna* sloboda je schopnosť uvedomiť si a rozpoznať morálnu hodnotu svojho rozhodnutia (konania), rozlíšiť medzi dobrom a zlom a na základe tohto rozlíšenia konať, či už dobre alebo zle.

Zo všetkých týchto rozlíšení je pre nasledujúce úvahy podstatný rozdiel medzi slobodou ako *možnosťou výberu* (iniciálna) a slobodou ako *možnosťou dosiahnut' cieľ* (finálna). Sloboda ako *možnosť výberu* je *objektívna* ako reálna existencia viacerých možností a *subjektívna* ako *vnútorná* schopnosť z existujúcich

³⁶ Henry Ford vraj hovorieval, že si ňiho môže človek vybrať auto akejkoľvek farby, pokiaľ to bude čierna. Aj keď zdanlivo ponúka len jednu možnosť a niet z čoho vybrať, v skutočnosti stále ostávajú dve možnosti: kúpiť auto čierne alebo žiadne.

³⁷ ŠOKA, s. *Stručný úvod do filozofie. Psychológia – Etika*. Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 169.

³⁸ KOWALCZYK, s. *Wolność naturą i prawem człowieka. Indywidualny i społeczny wymiar wolności*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 2000, s. 10.

možností (dobier) vybrať tú najlepšiu (slobodná vôľa ako atribút osoby). Sloboda ako *možnosť dosiahnuť cieľ* sa zakladá na *vonkajšej* slobode ako možnosti realizovať voľbu a na čnosti *rozumnosti (prudentia)* ako schopnosti vybrať cieľ a nájsť adekvátne prostriedky na jeho realizáciu.

Voľnosť je negatívna sloboda, čiže len neprítomnosť obmedzenia a donútenia. *Svojevôľa*, ktorá prináša nerešpektovanie poriadku, pravidiel či druhých ľudí, nie je slobodou. Je to popretie slobody, ktoré zotročuje.

2.2 Sloboda a pravidlá

Aj napriek schopnosti svojprávne rozhodovať o vlastnom konaní, úplná nezávislosť neexistuje. Tak ako všetko vo svete, aj osoba existuje v súvislostiach, vo vzťahoch. Všetky tieto vzťahy a súvislosti vymedzujú ľudské bytie, myslenie aj konanie. Každý je mnohako závislý aj od materiálneho sveta, aj od ľudskej spoločnosti. Osoba ako slobodná a rozumná bytosť dokáže poznávať svoje obmedzenia, dokáže s nimi pri rozhodovaní počítať a v ich kontexte rozpoznávať dôsledky svojho konania.

Primitívna možnosť robiť čokoľvek nerobí človeka slobodnejším, skôr smeruje k rozmanitým obmedzovaniam slobody. Naopak, ak rešpektujeme zákonitosti prírody a prijmeme pravidlá spoločnosti, pri všetkej nimi spôsobenej zdanlivej viazanosti oveľa skôr dosiahneme vytýčený cieľ.³⁹ Možnosti nášho konania nie sú nekonečné ani bez obmedzení. Slobodní sme, ak sa vieme pohybovať v rámci jestvujúcich hraníc. Hranice nie sú prekážkou ani popretím slobody, ale možnosťou jej potvrdenia.⁴⁰ Sloboda je vždy determinovaná konkrétnou situáciou. Slobodný je ten, kto tieto determinácie pozná a vie ich brať do úvahy pri rozhodovaní. Mounier tvrdí: „*Byť slobodným znamená prijať toto určenie a nájsť v ňom oporu.*“⁴¹ Podľa Martina Bubera „*človeka, ktorý si je istý slobodou, príčinnosť neťaží*“.⁴² Keď poznám limity a obmedzenia, som viac slobodný, lebo tým znižujem riziko, že sa rozhodnem pre niečo, čo nie je uskutočniteľné. Michael Novak za skutočnú slobodu považuje slobodu usporiadanú. Rozhodovanie sa bez poriadku a rozmýšľania pripodobňuje k zvieratám.⁴³ Rovnako k zvieratám pripodobňuje Joseph Ratzinger slobodu zameranú len na uspokojovanie potrieb: nebola by ľudskou, ale iba živočíšnou.⁴⁴

³⁹ BUBÁN, J. *Filozofia slobody*. Bratislava: Kníhtlačiareň Andreja, úč. spol., 1944, s. 190.

⁴⁰ GAVENDOVÁ, Sloboda a existenciálne završovanie človeka, s. 55.

⁴¹ MOUNIER, E. *Wprowadzenie do egzystencjalizmów*. Kraków: Biblioteka Więzi, 1964, s. 69.

⁴² BUBER, Já a Ty, s. 83.

⁴³ NOVAK, M. *Filozofia slobody. Program pre ľud na ceste k slobode*. Bratislava: Charis, 1996, s. 133.

⁴⁴ RATZINGER, J. *Pravda, hodnoty a moc. Prubířské kameny pluralistické společnosti*. Brno:

Limity slobody dávajú nielen prírodné zákony. Spoločnosť potrebuje právne normy stanovujúce spôsob jej existencie a fungovania. Sila práva musí byť nad svojvôľou a mocou jednotlivcov, ktorá by inak viedla k násiliu. Bez práva by sa sloboda stala anarchiou a anarchia je deštrukciou slobody.⁴⁵

Pravidlá prítomné odjakživa v ľudskej spoločnosti na všetkých jej úrovniach (od medzinárodného spoločenstva a štátu cez rodinu až po priateľský spolok) poukazujú na človeka ako na slobodnú bytosť. Účinkujú inak než prírodná kauzalita. Tá jednoznačne determinuje dianie a zákon prírody nie je možné porušiť. Spoločenské pravidlá sa dajú porušiť aj dodržať, a tak sú výzvou pre slobodnú vôľu. Vytvárajú priestor na jej realizáciu. Človek sa rozhoduje slobodne, inak by boli márne predpisy a zákazy, uznanie a trest, rady a napomenutia (STh I, q. 83, a. 1 res.).⁴⁶

2.3 Statický a dynamický koncept slobody

Z vyššie spomínaného vzťahu medzi statickým a dynamickým konceptom osoby či ľudskej prirodzenosti vyplýva potreba rozlíšiť aj statický a dynamický koncept slobody. Staticky chápaná sloboda je schopnosť osoby rozhodovať sa. Dynamický koncept znamená slobodu, ktorú vytvárame, ku ktorej smerujeme. „Človek je slobodný svojím bytím, tým, že je človekom. No ako sa človek na svojej životnej ceste stáva človekom, tak aj jeho sloboda sa jeho životom vyvíja.“⁴⁷ Maritain v tomto zmysle rozlišuje slobodu iniciálnu a finálnu.⁴⁸

Tomáš Akvinský rozoznáva tri aspekty slobody. V prvom rade je to schopnosť (*potestas*), ktorá sa uskutočňuje v jednotlivých úkonoch voľby. V druhom význame je to stav (*status*), ku ktorému konajúci dospeje po dosiahnutí cieľa. Napokon tretím významom je slobodné konanie ako proces (*liberatio*), ktorým sa získava plnosť slobody.⁴⁹

V slobode spočíva tvorivý rozmer ľudskej bytosti. Slobodný človek pretvára seba aj svet, a tak tvorí kultúru. Tvorivou činnosťou človeka sa tak svet stáva výhodnejším, príjemnejším, pohodlnejším a krajším miestom pre život. Na druhej strane ho sebeckým prístupom alebo nedostatočnosťou poznania

Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 11.

⁴⁵ RATZINGER, J. *Európa. Jej základy v súčasnosti a v budúcnosti*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2005, s. 77.

⁴⁶ Homo est liberi arbitrii, alioquin frustra essent consilia, exhortationes, praecepta, prohibitiones, praemia et poenae.

⁴⁷ HANUS, L. *Princípy kresťanskej morálky*. Bratislava: LÚČ, 2007, s. 74.

⁴⁸ KOWALCZYK, Wolność naturą i prawem człowieka. Indywidualny i społeczny wymiar wolności, s. 15.

⁴⁹ KURIC, M. *O ľudskej voľbe podľa Tomáša Akvinského*. Bratislava: LÚČ, 2005, s. 50 n.

ohrozuje, a tým ohrozuje priestor vlastnej existencie aj seba samého. Zbor v prvom dejstve Sofoklovej tragédie spieva: „Síl na svete je mnoho, ale nijaká silnejšia ako človek“ (Antigona, v. 334).⁵⁰ Táto sila môže byť kreatívna, ale aj deštruktívna. Možnosť zneužitia tvorivej schopnosti nutne tiež produkuje otázku zodpovednosti.

3. SLOBODA A ZODPOVEDNOSŤ

3.1 Pojem zodpovednosti

Slobodná voľba vyžaduje dva základné predpoklady výberu: *objektívny* (čiže je z čoho vyberať, je po čom túžiť) a *subjektívny*, ktorý zahŕňa schopnosť rozpoznať možnosti, rozlíšiť ich hodnotu a predvídať dôsledky. V súčasnej etike (napr. Emmanuel Levinas, Hans Jonas) je koncept zodpovednosti ako jadro morálnej skúsenosti centrálnym fenoménom etickej sféry človeka.⁵¹

Osobný charakter ľudského individua tvorí nevyhnutnú, ale nie dostačujúcu podmienku na to, že nesie zodpovednosť za svoje konanie, resp. nekonanie.⁵² Človek je schopný vedome sa rozhodnúť pre konkrétne dobro, je schopný porovnávať ho s inými spoznanými dobrami a je tiež schopný myslieť na budúce následky svojich skutkov. Podľa Kanta osoba je subjektom, ktorý je schopný prisúdiť svojmu konaniu zodpovednosť,⁵³ ktorému je možné jeho konanie pripočítať. „Zodpovednosť je spojovacím článkom medzi etikou a racionalitou. Racionalita bez zodpovednosti je obľudná. Etika bez zodpovednosti je prázdna.“⁵⁴ Podľa Romana Ingardena kľúčom k vysvetleniu zodpovednosti sú hodnoty. Nechápe ich ako reálne jestvujúce predmety, ale aj tak je v určitom zmysle slova možné hodnoty tvoriť aj ničieť.⁵⁵ Hodnoty a vzťahy medzi nimi predstavuje ako ontický fundament zodpovednosti. Ich vzájomné usporiadanie je dané

⁵⁰ SOFOKLES. *Antigona*. Bratislava: Tatran, 1982, s. 22. V origináli: πολλὰ τὰ δεινὰ κούδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει. ΣΟΦΟΚΛΗΣ. *Ἀντιγόνη* [online]. London: Francis Storr, 1912. [cit. 06.11.2019]. Dostupné na internete: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0185>. v. 334

⁵¹ GALAROWICZ, J. *Powołani do odpowiedzialności. Elementarz etyczny*. Kraków: Oficyna Naukowa i Literacka T.I.C., 1993, s. 211.

⁵² INGARDEN, R. O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych. In: INGARDEN, R. *Książeczka o człowieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1987, s. 78.

⁵³ LETZ, J. *Filozofická antropológia. Príspevok ku kreačno-evolučnému porozumeniu človeka*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, s. 62.

⁵⁴ ŠPIRKO, D. Zodpovednosť naplnená obavami i nádejou z budúcnosti – Jonasov a Skolimowského prínos k environmentálnemu mysleniu. In: *Filozofia* [online]. 2019, roč. 74, č. 5, s. 406. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.5.5>

⁵⁵ INGARDEN, O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych, s. 165.

hodnotou *spravodlivosti*, ktorá je nad nimi. Aby bolo možné kohokoľvek brať na zodpovednosť, hodnoty nemôžeme predstaviť subjektivisticky, ale musia mať objektívny základ v realite.⁵⁶ Zodpovednosť ako odpoveď na hodnoty vysvetľuje aj Wojtyła. Povinnosť rešpektovať hodnoty odvodzuje od normatívnej moci pravdy.⁵⁷

Človek má rovnako schopnosť rozpoznať ľudskú dôstojnosť ako hodnotu prislúchajúcu každej ľudskej bytosti. Na základe vlastných skúseností a toho, čo sa naučil od iných, spoznáva, že jeho konanie môže jemu samotnému, ako aj druhým pomôcť, ale i ublížiť. Toto všetko a ešte viac dokáže vziať do úvahy skôr, ako sa dopracuje k rozhodnutiu. Na križovatke teda každý môže ísť cestou, ktorou chce. Náhodný výber však nie je slobodná vôľa. Je to lotéria či spoľahnutie sa na neurčitý „osud“. Je to odyseovské blúdenie. Ale už hrdinovia antických báji premýšľali, ako svojou vôľou premôcť osud. Cesta samotná nie je cieľom. Cestu robí krásnou práve to, že vedie k cieľu, kvôli ktorému sa oplatí po nej ísť. Úvahu o tom, že predpokladom plnohodnotného slobodného rozhodovania je poznanie a výber cieľa, nájdeme napríklad aj v známej rozprávke.⁵⁸ Alica sa pýta, kadiaľ má ísť. Nakolko nevie, kam sa chce dostať, odpoveď znie: „Tak je jedno, kade pôjdeš.“

Čo z toho, keď človek netuší, kam vlastne ísť chce alebo má? Søren Aabye Kierkegaard vidí v slobodnom rozhodnutí skok do prázdna, do tmy. Dôsledkom je strach a úzkosť z nutnosti slobodného rozhodnutia. Je si totiž vedomý, že za rozhodnutie poniesie zodpovednosť. Úzkosť vychádza z množstva možností všetkých rozhodnutí. Bojíme sa, že sa stratíme v ničom.⁵⁹ A všetky dôležité problémy človeka – existujúceho jednotlivca – sa neriešia myslením, ale aktom rozhodnutia na rovine existencie. Jeho čiastočný nasledovník Jean-Paul Sartre je presvedčený, že človek je „odsúdený“ k slobode,⁶⁰ aby sa v ustavičnom tvorení z ničoho učinil tým, čím je. Je zodpovedný voči sebe samému – za seba – a voči druhému – za druhého. Na jeho bedrách spočíva ťarcha celého sveta. S touto

⁵⁶ INGARDEN, O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych, s. 97 n.

⁵⁷ WOJTYŁA, Osoba i czyn, s. 212, 201.

⁵⁸ CARROLL, L. *Alica v krajine zázrakov*. Bratislava: Jaspis, 1996, s. 57. “Would you tell me, please, which way I ought to go from here?” “That depends a good deal on where you want to get to”, said the Cat. “I don’t much care where—”, said Alice. “Then it doesn’t matter which way you go,” said the Cat. “—so long as I get somewhere”, Alice added as an explanation. “Oh, you’re sure to do that”, said the Cat, “if you only walk long enough” (Chapter 6, Pig and Pepper). CARROLL, L. *Alice’s Adventures in Wonderland* [online]. Chicago, Illinois: VolumeOne Publishing, 1998, s. 89. [cit. 05.11.2019]. Dostupné na internete: https://www.adobe.com/be_en/active-use/pdf/Alice_in_Wonderland.pdf

⁵⁹ OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence. Úvod do Kierkegaardova myšlení*. Praha: Akropolis, 2005, s. 76.

⁶⁰ SARTRE, Existencializmus je humanizmus, s. 28; SARTRE, J.-P. *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 630.

zodpovednosťou ostáva bezútešne opustený, táto zodpovednosť je pre *bytie pre seba* neznesiteľná. Výsledkom tohto uvedomenia je podľa Sartra úzkosť a zúfalstvo.⁶¹

3.2 Aspekty zodpovednosti

Roman Ingarden vo fenomenologickej analýze dospieva k rozlíšeniu troch základných významov uvedomenia si zodpovednosti: 1. niekto nesie zodpovednosť za niečo, 2. niekto berie na seba zodpovednosť za niečo, 3. niekto je za niečo braný na zodpovednosť. Životná skúsenosť poukazuje na to, že sa tieto významy nemusia prekrývať (niekto môže byť braný na zodpovednosť za niečo, za čo v skutočnosti zodpovednosť nenesie). Štvrtým významom je zodpovedné konanie.⁶² Zodpovedne koná ten, kto pri rozhodovaní berie všetky tieto súvislosti do úvahy spolu s možnými dôsledkami.⁶³ Iba ten, kto si je vedomý dôsledkov konania a má možnosť aj schopnosť konať tak alebo inak, si zaslúži pochvalu (odmenu) alebo trest, a je „spoločensky oprávnené“ pýtať sa na dôvody jeho konania. Podobné je rozlišovanie medzi 1. zodpovedným konaním, 2. retrospektívnou zodpovednosťou, 3. prospektívnou zodpovednosťou a 4. zodpovednosťou ako čnosťou.⁶⁴ Jan Galarowicz rozlišuje medzi 1. právnou zodpovednosťou: branie na zodpovednosť, 2. morálnou zodpovednosťou: zodpovedné konanie, 3. metafyzickou zodpovednosťou: nesenie zodpovednosti, 4. psychologickou zodpovednosťou: prevzatie zodpovednosti a 5. náboženskou zodpovednosťou: povolenie k zodpovednosti.⁶⁵

Zodpovednosť *za niečo* (retrospektívna) sa zvykne označovať ako *zásluhová* (retributívna). Zodpovedné konanie ako prospektívna zodpovednosť sa tiež označuje ako *dôsledková* (konzekvencionalistická). Zásluhová zodpovednosť predpokladá (fyzikálny) indeterminizmus (vzhľadom na voľbu) a konateľskú príčinnosť.⁶⁶ Som autorom svojho konania, a preto si zaslúžim odmenu alebo trest. Dôsledková zodpovednosť je schopnosť učiť sa z chýb. Dôsledky, ktoré

⁶¹ SARTRE, Existencializmus je humanizmus, s. 36.

⁶² Nakoľko Ingarden napísal toto dielo v nemčine, ukazuje sa tu rozlíšenie dvoch významov termínu *zodpovednosť*, ktoré sú v nemeckom jazyku dané výrazmi *Verantwortung* (prvé tri významy) a *Verantwortlichkeit* (štvrtý význam).

⁶³ INGARDEN, O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych, s. 74.

⁶⁴ WILLIAMS, G. Responsibility. In: *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 07.10.2019]. Dostupné na internete: <https://www.iep.utm.edu/responsi/>

⁶⁵ GALAROWICZ, Powołani do odpowiedzialności, s. 13 n.

⁶⁶ ROJKA, L. Genealógia morálnej zodpovednosti. In: *Determinizmus, sloboda, zodpovednosť* [online]. [cit. 03.11.2019]. Dostupné na internete: <http://krestanskafilozofia.eu/18ceskebudejovice.html>

mali minulé skutky, ovplyvňujú následné rozhodnutia. Je to druh spätnej väzby na spôsob kybernetických systémov. Človek sa učí z vlastných chýb, múdry človek aj z chýb druhých. V súčasnom myslení vidíme tendenciu odmietnuť tradičnú koncepciu retributívnej zodpovednosti a plne ju nahradiť konzekvencionalistickým chápaním.⁶⁷ V skutočnosti sa tieto koncepty nevyklúčujú, ale dopĺňajú. Schopnosť učiť sa z chýb predpokladá uvedomenie si seba ako autora vlastného konania a vedomie vlastnej slobody, ktorá vedomým výberom vymedzuje prevzatie zodpovednosti.

3.3 Vzájomná podmienenosť slobody a zodpovednosti

Podmienenosť slobody a zodpovednosti sa spomína predovšetkým v zmysle morálnej alebo právnej imputácie (slov. pričítateľnosti, resp. pripísateľnosti) skutku. Človek je zodpovedný iba za ten skutok, ktorý vykonal vedome a slobodne.⁶⁸ Skutok, ktorý nie je slobodný, nie je ani dobrý, ani zlý. Môže byť správny alebo nesprávny, ale bez morálnej či právnej pričítateľnosti. Už v mezopotámskych zákonoch nájdeme rozlišovanie medzi úmyselným a neúmyselným činom.⁶⁹ Takto chápaný vzťah je jednosmerný. Sloboda je predpokladom zodpovednosti. Rozhodol som sa slobodne, som teda účinnou príčinou (*causa efficiens*) toho, čo som spôsobil. Preto mám zásluhu, patrí mi odmena, pochvala či uznanie, alebo nesiem vinu a prináleží mi patričný trest, pokarhanie či opovrhnutie. Ricœurova koncepcia zodpovednosti vyrastá z presvedčenia, že človek má špecifickú schopnosť, ktorou vstupuje do morálneho sveta – a tou je práve schopnosť imputability.⁷⁰ Nakoľko je človek prirodzene schopný brať zodpovedne do úvahy dôsledky svojho konania, má zmysel požadovať od neho určité konanie ako povinnosť a iné mu zakázať.

Sloboda a zodpovednosť sa podmieňujú navzájom. Cieľom tejto úvahy je poukázať na opačnú podmienenosť – na zodpovedné konanie, ktoré podmieňuje slobodu. Môžeme pritom vyjsť zo spomínaného rozdielu medzi

⁶⁷ ROJKA, L. Variácie morálnej zodpovednosti. In: *Studia theologica*. 2016, roč. 18, č. 2, s. 136.

⁶⁸ V tejto súvislosti sa rozlišuje medzi skutkom človeka chápaným všeobecne ako čokoľvek, čo človek koná, a skutkom v plnej miere ľudským, ktorý má morálnu hodnotu, ako uvádzajú napr. GAVENDOVÁ, O. *Základy všeobecnej etiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 33; WORONIECKI, J. *Katolícka etyka wychowawcza. Tom I. Etyka ogólna*. Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1986, s. 131; ŚLIPKO, T. *Zarys etyki ogólnej*. Kraków: Wydawnictwo apostołstwa modlitwy, 1984, s. 51; KKC 1734.

⁶⁹ KLÍMA, J. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1979, s. 276.

⁷⁰ SMREKOVÁ, D. Čo znamená prevziať zodpovednosť? K pojmu imputácie v súčasnej etike. In: *Filozofia*. 2010, roč. 65, č. 9, s. 898.

statickým a dynamickým chápaním slobody v kontexte rozlišovania zásluhovej a dôsledkovej zodpovednosti. V metafyzickom zmysle má každý človek slobodnú vôľu. Táto počiatková sloboda je postavená na schopnosti rozpoznať reálne možnosti, odlišiť ich od toho, čo reálne nie je (metafyzicky nemožné, fyzicky neuskutočniteľné, logicky protirečivé...), následne jednotlivé možnosti porovnať a vybrať, ktorá je z nich najlepšia, a napokon sa pre túto možnosť rozhodnúť. Dve úplne rovnaké možnosti nikde vo svete neexistujú (Leibniz, Teodicea 1.49).⁷¹ Informácia znižuje neurčitost' systému (entropiu). To môže viesť k zaujímavému paradoxu. Podľa Chestertona je slobodné rozhodnutie sebaobmedzením. Len čo si jednu možnosť vyberieme, ostatné sme odmietli.⁷² Kým mám pred sebou dve cesty a neviem, kam ktorá vedie (napríklad v minoj-skom Labyrinte jedna do pasce k Minotaurovi a druhá von na slobodu), som „slobodný“ v tom zmysle, že mám na výber dve pre mňa rovnocenné možnosti. Ak ale získam informáciu, ktorá cesta kam vedie,⁷³ zdanlivo som menej slobodný, lebo mi ostáva len jedna možnosť. Nepôjdem predsa dobrovoľne do pasce. Štatisticky by to síce bola (bez predchádzajúceho poznania východiska) len jedna z rovnocenných možností, ako slobodnému mi ale po úkone poznania ostáva už len tá druhá možnosť. V skutočnosti som v tomto momente „seba-obmedzenia“ slobodnejší než predtým, lebo viem, ako sa dostať do cieľa, po ktorom túžim. *Sloboda dosiahnuť cieľ je viac ako sloboda výberu.* Navonok je to obmedzenie počtu možností, dovnútra je to istota uplatnenia slobodnej voľby (chcem sa z Labyrintu dostať na slobodu). Aj podľa Anjelského učiteľa úsudok intelektu determinuje vôľu (STh I-II, q. 17, a. 3, ad 1).⁷⁴ Nie je to však determinácia vo forme prírodnej, pretože kognitívna a volitívna potencia sú odlišné formálne aj reálne.⁷⁵ Karol Wojtyła aj v láske, ktorá je zaangažovaním slobody, vidí ohraničenie slobody. Je to však ohraničenie dobrovoľné, ktoré slobodu naplňa dobrom, po ktorom túži. Človek túži po láske viac ako po slobode. Láska je tak cieľom a sloboda prostriedkom.⁷⁶

Predvídavý pohľad do budúcnosti je základom zodpovedného konania. Ako môžeme vidieť to, čo ešte nie je? Budúcnosť sa nedá vidieť, iba predvídať. Predvídavosť je závislá na predošlej skúsenosti – nielen vlastnej, ale všetkých predchádzajúcich generácií. Človek žije a koná pohrúžený do prítomného

⁷¹ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea. Pojednání o dobrotě Boha, svobodě člověka a původu zla.* Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 106.

⁷² CHESTERTON, G. K. *Orthodoxia.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2014, s. 49.

⁷³ GAHÉR, F. *Logika pre každého.* Bratislava: Iris, 2013, s. 21.

⁷⁴ Post determinationem consilii, quæ est iudicium rationis, voluntas eligit; et post electionem, ratio imperat ei per quod agendum est quod eligitur.

⁷⁵ KURIC, O ľudskej voľbe podľa Tomáša Akvinského, s. 29.

⁷⁶ WOJTYŁA, K. *Láska a zodpovednosť.* Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2003, s. 105.

okamihu. Ako hovorí Augustín, minulosť je prítomná v pamäti, prítomnosť v nazeraní a budúcnosť v očakávaní.⁷⁷ Budúce teda ešte nejstuje, ale poznaním toho, čo je, ako aj pravidiel odvodených od minulých skúseností môžeme predpokladať to, čo bude nasledovať.

Dôsledky toho, čo niekto koná v prítomnom okamihu, sa prejavujú v budúcnosti, významne ju konštituuju. Človek sa určitým spôsobom obmedzuje, aby sa stal slobodnejším (alebo aj naopak). Úsilie vynaložené na rozvíjanie čnosti sa prejaví napríklad v tom, ako to vysvetľuje Jacques Maritain, že čnostný človek ľahšie spoznáva, čo je dobré.⁷⁸ „Čím väčší rozsah zodpovednosti na seba berieme, tým viac rastieme vo svojej ľudskosti.“⁷⁹

Človek tak prekračuje rámec prítomného momentu. Svoje konanie zasadzuje do budúcich súvislostí s ohľadom na seba aj na druhých. Dokáže sa učiť z následkov vlastného konania aj konania iných (dôsledková zodpovednosť), aby potom mohol plne prevziať zodpovednosť (v zmysle retributívnom) za svoju činnosť na seba. Takto sa v plnej miere stáva pánom svojho konania. Rozvíja schopnosť nájsť najlepší cieľ hodný jeho úsilia a s pomocou dobrých prostriedkov prekonať prekážky a cieľ dosiahnuť. Stáva sa teda vo väčšej miere slobodným. Zodpovedné konanie je cestou a nevyhnutným predpokladom pre realizáciu a rast slobody. Stav duchovnej slobody alebo zotročenia je výsledkom vlastného konania človeka. Tento stav nie je nemenný, ale neustále závislý od konania.⁸⁰ V schopnosti zodpovedne konať sa zásadným spôsobom realizuje vzťahová črta osoby. Zodpovedné konanie je realizáciou vzťahu k sebe, svetu, druhému človeku, spoločnosti a k Bohu, stáva sa cestou k sebarealizácii človeka ako človeka. Ak chce človek rozvinúť vlastnú slobodu, potrebuje sa starať o slobodu tých druhých. Iba cez upevňovanie ich slobody realizuje aj v sebe samom zmysel toho, čo to znamená byť človekom. Toto sebauskutočňovanie v spojení pravdy so slobodou robí človeka šťastným.⁸¹

ZÁVER

Pohľad na človeka ako osobu nám na jednej strane ponúkol substanciálny a statický koncept svojprávnej bytosti, ktorá rozumom a vôľou vlastní seba. Zároveň nám odкрýva vzťahovosť ako rozmer sebarealizácie. Človek tak prostredníctvom konania a vzťahov pretvára seba, svet i spoločnosť. Sloboda tohto

⁷⁷ AURELIUS, A. *Význania*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1942, L. XI, 20.

⁷⁸ SIROVIČ, F. *Obmeny Tomizmu v 20. storočí*. Nitra: Spoločnosť Božieho slova, 2008, s. 134.

⁷⁹ ŠPIRKO, *Zodpovednosť naplnená obavami i nádejou z budúcnosti*, s. 406.

⁸⁰ KURIC, *O ľudskej voľbe podľa Tomáša Akvinského*, s. 51 n.

⁸¹ WOJTYŁA, *Osoba i czyn*, s. 216-221.

pretvárania prináša nutnosť prevziať zodpovednosť za svoje konanie. Táto zodpovednosť sa však netýka len minulých skutkov. Je to zároveň aktívna potencia, ktorej využitím človek svoju slobodu aktualizuje a rozvíja. Keď človek koná zodpovedne vzhľadom na budúce dôsledky svojich činov, rozvíja nielen svoju slobodu, ale rešpektovaním hodnoty aj druhých osôb môže upevňovať slobodu v spoločnosti. Tento fakt nám nastoľuje nové otázky.

Výzva rešpektovať ľudskú dôstojnosť totiž smeruje ďalej. Človek dokáže druhému dať podstatne viac, než vyplýva z dodržiavania ľudských práv. Túto skutočnosť asi najvýstižnejšie vyjadril Karol Wojtyła. Na základe slobody človeka sa objavuje láska, ktorá je najvyšším kritériom dôstojnosti človeka.⁸² Človek akoby pomocou lásky rezignoval na to, čo tvorí základ osobného bytia – *sui iuris et alteri incommunicabilis*. „Láska akoby vytrhávala osobu z jej nenarušiteľnosti a neodstupiteľnosti.“ Nechce byť svojím výhradným vlastníctvom, chce sa odovzdať.⁸³ Láska je skutočným zmyslom existencie slobodnej vôle. Je to *causa finalis*, bez ktorej by sloboda nemala dôvod existovať. Bez slobodnej vôle by sme síce neboli schopní vykonať nič zlé, ale ani nič dobré.⁸⁴ A bez slobodnej vôle by nebolo možné darovať ani prijať lásku. „Sloboda je pre lásku. Sloboda nepoužívaná a nevyčerpávaná láskou sa stáva niečím negatívnym, dáva človeku pocit prázdnoty a nenaplnenia.“⁸⁵ Práve v tomto spočíva podstatná zmena v pohľade na človeka, ktorú prinieslo kresťanské posolstvo. Človek je ešte viac než len slobodná a zodpovedná bytosť, ktorá má práva aj povinnosti. Je to bytosť, ktorá je schopná lásky a ktorá je hodná lásky. Rešpektovanie ľudskej dôstojnosti a práv je len prvý krok. Vyjadrením plného rešpektu toho, čo znamená byť človekom, je až láska, ktorá dáva viac, než vyžaduje povinnosť.

Zodpovedné konanie preto umocňuje slobodu človeka, aby bol schopný darovať seba v láske a dar lásky od druhých prijať. Zodpovedný prístup k vlastným činom teda nielen umožňuje rast slobody, ale aj lásky. Prežívanie vzťahu lásky je tým hlavným zdrojom šťastia človeka. Môžeme teda tieto úvahy uzavrieť konštatovaním, že šťastným nerobí človeka možnosť robiť čokoľvek, čo chce, ani možnosť získať či dosiahnuť, po čom túži, ale zodpovednosť ako jediná zmysluplná reakcia na spoznanie faktu vlastnej slobody, ktorá slobodu spätne rozvíja a vedie k rešpektovaniu hodnoty druhého v láske.

⁸² WOJTYŁA, Láska a zodpovednosť, s. 68.

⁸³ WOJTYŁA, Láska a zodpovednosť, s. 98.

⁸⁴ „Chcieť, aby Boh nedával slobodným tvorom slobodnú vôľu znamená chcieť, aby tieto tvory neexistovali“ (Teodicea 2.120). LEIBNIZ, Theodicea, s. 147.

⁸⁵ WOJTYŁA, Láska a zodpovednosť, s. 104.

Zoznam použitej literatúry

- AQUINAS, Thomas. *Summa Theologica*. Romæ: Ex Typographia Forzani et S., 1894.
- AURELIUS, Augustín. *Významia*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1942.
- BERLIN, Isaiah. Dva pojmy slobody. In: GÁL, Egon, NOVOSAD, František. eds. *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava: Archa, 1993, s. 256. ISBN 80-7115-047-9.
- BOETHIUS, Anitius Manlius Severinus. *Liber De Persona Et Duabus Naturis Contra Eutychem Et Nestorium* [online]. ed. Jacques Paul Migne. [cit. 26.09.2019]. Patrologia Latina MPL064. Dostupné na internete: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0480-0524_Boethius_Severinus_Liber_De_Persona_Et_Duabus_Naturis_Contra_Eutychem_Et_Nestorium_MLT.pdf.html
- BUBÁN, Ján. *Filozofia slobody*. Bratislava: Kníhtlačiareň Andreja, úč. spol., 1944.
- BUBER, Martin. *Já a Ty*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2005. Kairos 2. ISBN 80-7017-020-4.
- BUBER, Martin. *Problem człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. ISBN 83-01-11252-2.
- CARROLL, Lewis. *Alica v krajine zázrakov*. 3. vyd. Bratislava: Jaspis, 1996. ISBN 80-85576-17-1.
- CARROLL, Lewis. *Alice's Adventures in Wonderland* [online]. Chicago, Illinois: VolumeOne Publishing, 1998. [cit. 05.11.2019]. Dostupné na internete: https://www.adobe.com/be_en/active-use/pdf/Alice_in_Wonderland.pdf
- CLARKE, Norris W. *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007. ISBN 978-80-85929-92-8.
- CORETH, Emerich. *Co je člověk? Základy filozofické antropologie*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-170-9.
- GAHÉR, František. *Logika pre každého*. 4. doplnené vyd. Bratislava: Iris, 2013. ISBN 978-80-89256-88-4.
- GALAROWICZ, Jan. *Powołani do odpowiedzialności. Elementarz etyczny*. Kraków: Oficyna Naukowa i Literacka T.I.C., 1993. ISBN 83-85774-02-5.
- GAVENDOVÁ, Oľga. Homo sperans – Existenciálny význam nádeje v živote človeka. In: *Studia Aloisiana*. 2016, roč. 7, č. 4, s. 47-61. ISSN 1338-0508.
- GAVENDOVÁ, Oľga. Sloboda a existenciálne završovanie človeka. In: GAVENDOVÁ, Oľga. ed. *Variácie na tému sloboda. Filozofické reflexie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012, s. 36-56. ISBN 978-80-223-3072-5.
- GAVENDOVÁ, Oľga. *Základy všeobecnej etiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009. ISBN 978-80-223-2629-2.
- HANUS, Ladislav. *Princípy kresťanskej morálky*. Bratislava: LÚČ, 2007. Libri Historiae Slovaciae. ISBN 978-80-7114-642-1.
- CHESTERTON, Gilbert Keith. *Ortodoxia*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2014. ISBN 978-80-8161-065-3.
- INGARDEN, Roman. O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych. In: INGARDEN, Roman. *Książeczka o człowieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1987, s. 71-169. ISBN 83-08-01658-8.

- JANČOVIČ, Jozef. Zastieraný jas na tvári Mojžiša. In: LICHNER, Miloš. ed. *Viera a kultúra cestou človeka. (Jubilejník k 65. narodeninám slovenského filozofa a teológa Ladislava Csongosa SJ)*. Trnava: Dobrá kniha, 2017, s. 281-292. ISBN 978-80-8191-099-9.
- KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1979.
- KOEHLER, Ludwig, BAUMGARTNER, Walter. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, CD-ROM Edition*. Leiden: BRILL, 1994 – 2000.
- KOWALCZYK, Stanisław. *Filozofia wolności. Rys historyczny*. Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999. ISBN 83-228-0629-9.
- KOWALCZYK, Stanisław. *Wolność naturą i prawem człowieka. Indywidualny i społeczny wymiar wolności*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 2000. ISBN 83-8806-81-9.
- KRÁLIK, Lubor. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015. ISBN 978-80-224-193-7.
- KRAPIEC, Mieczysław Albert. *Ja – człowiek*. 5. doplnené vyd. Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1991. Dzieła IX. ISBN 83-228-0217-X.
- KURIC, Miroslav. *O ľudskej voľbe podľa Tomáša Akvinského*. Bratislava: LÚČ, 2005. ISBN 80-7114-497-5.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Theodicea. Pojednání o dobrotě Boha, svobodě člověka a původu zla*. Praha: OIKOYMENH, 2004. Knižovna novověké tradice a současnosti Sazek 41. ISBN 80-7298-094-7.
- LETZ, Ján. *Filozofická antropológia. Príspevok ku kreačno-evolučnému porozumeniu človeka*. 2. doplnené vyd. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011. ISBN 978-80-8082-498-3.
- MOUNIER, Emmanuel. *Wprowadzenie do egzystencjalizmów*. Kraków: Biblioteka Więzi, 1964.
- NEJESCHLEBA, Tomáš. *Pojetí svobody v dějinách a současnosti filosofie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-331-8.
- NOVAK, Michael. *Filozofia slobody. Program pre ľud na ceste k slobode*. Bratislava: Charis, 1996. ISBN 80-88743-16-8.
- OLŠOVSKÝ, Jiří. *Niternost a existence. Úvod do Kierkegaardova myšlení*. Praha: Akropolis, 2005. ISBN 80-86903-08-7.
- PANCOVÁ, Helena. *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012. ISBN 978-80-8145-021-1.
- RATZINGER, Joseph. *Európa. Jej základy v súčasnosti a v budúcnosti*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2005. ISBN 80-7162-570-1.
- RATZINGER, Joseph. *Pravda, hodnoty a moc. Prubiřské kameny pluralistické společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85959-16-X.
- REBRO, Karol. *Rímske právo súkromné*. Bratislava: Obzor, 1980.
- RICHARDUS s. VICTORIS PRIOR. *De Trinitate Libri Sex*. [online]. ed. Jacques Paul Migne. [cit. 07.10.2019]. Patrologia Latina MPL196. Dostupné na internete:

- http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1162-1173__Richardus_S_Victoris_Prior_De_Trinitate_Libri_Sex_MLT.pdf.html
- ROJKA, Ľuboš. Genealógia morálnej zodpovednosti. In: *Determinizmus, sloboda, zodpovednosť* [online]. [cit. 03.11.2019]. Dostupné na internete: <http://krestanskafilozofia.eu/18ceskebudejovice.html>
- ROJKA, Ľuboš. Variácie morálnej zodpovednosti. In: *Studia theologica*. 2016, roč. 18, č. 2, s. 135-154. ISSN 1212-8570.
- ROLNICK, Philip A. *Person, Grace, and God*. Michigan/Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2007. Sacra Doctrina. Christian Theology for a Postmodern Age Series. ISBN 978-0-8028-4043-1.
- SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*. Praha: OIKOYMENH, 2006. Knižovna novoveké tradície a súčasnosti. ISBN 80-7298-097-1.
- SARTRE, Jean-Paul. *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997. ISBN 80-220-0775-7.
- SOFOKLES. *Antígona*. Bratislava: Tatran, 1982. Čítanie študujúcej mládeže 134.
- SIROVIČ, František. *Obmeny Tomizmu v 20. storočí*. Nitra: Spoločnosť Božieho slova, 2008. ISBN 978-80-85223-85-9.
- ŚLIPKO, Tadeusz. *Zarys etyki ogólnej*. 2. vyd. Kraków: Wydawnictwo apostołstwa modlitwy, 1984.
- SMREKOVÁ, Dagmar. Čo znamená prevziať zodpovednosť? K pojmu imputácie v súčasnej etike. In: *Filozofia*. 2010, roč. 65, č. 9, s. 893-906. ISSN 2585-7061.
- SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.
- STEIN, Edith. *Endliches und ewiges Sein. Versuch eines Aufstieges zum Sinn des Seins*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1986. Edith Steins Werke Band II. ISBN 3-451-13097-1.
- ŠOKA, Silvester. *Stručný úvod do filozofie. Psychológia – Etika*. 3. vyd. Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1989. ISBN 80-85128-49-7.
- ŠPIRKO, Dušan. Zodpovednosť naplnená obavami i nádejou z budúcnosti – Jonasov a Skolimowského prínos k environmentálnemu mysleniu. In: *Filozofia* [online]. 2019, roč. 74, č. 5, s. 405-413. ISSN 2585-7061. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.5.5>
- THURZO, Vladimír. Identita, ontologický a etický štatút ľudského embrya. In: *Acta facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. 2015, roč. XII, č. 1, s. 42-59. ISSN 1335-8081.
- URAM, Jozef. Objektívnosť morálnych hodnôt. Problém Maxa Schelera. In: *Studia Aloisiana*. 2015, roč. 6, č. 4, s. 47-59. ISSN 1338-0508.
- URY, William. *Trinitarian Personhood: Investigating the Implications of a Relational Definition*. Eugene, Oregon: Wipf & Stock Publishers, 2002. ISBN 978-1-57910-879-2.
- VOLEK, Peter. *Človek, slobodná vôľa a neurovedy*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2015. ISBN 978-80-561-0241-1.
- VOLEK, Peter. *Filozofia človeka podľa Tomáša Akvinského. Vo svetle súčasných komentárov*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2003. Humanitné štúdie 2. ISBN 80-89039-23-5.

WILLIAMS, Garrath. Responsibility. In: *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 07.10.2019]. ISSN 2161-0002. Dostupné na internete: <https://www.iep.utm.edu/responsi/>

WOJTYŁA, Karol. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2003. ISBN 80-8052-170-0.

WOJTYŁA, Karol. Osoba i czyn. In: WOJTYŁA, Karol. *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. 3. vyd. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1994, s. 43-344. Człowiek i moralność 4. ISBN 83-85291-67-9.

WORONIECKI, Jacek. *Katolicka etyka wychowawcza. Tom I. Etyka ogólna*. Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1986. ISBN 83-228-0053-3.

ΣΟΦΟΚΛΗΣ. *Αντιγόνη* [online]. London: Francis Storr, 1912. [cit. 06.11.2019]. Perseus Digital Library. Dostupné na internete: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0185>

Responsibility as a prerequisite for a real freedom

Summary

This paper was supported by the Slovak Research and Development Agency under contract No. APVV-18-0103, Paradigmatic Changes in the Understanding of Universe and Man from Philosophical, Theological, and Physical Perspectives. Freedom is a topic which has been and is being treated by a number of authors from various aspects and on the basis of diverse philosophical or philosophical-religious postulates. A change in the anthropological paradigm necessarily produced changes in the understanding of freedom. Responsibility is a concept that is much less frequent than the theme of freedom. However, without it, the explanation of freedom is not adequate and leads to many misunderstandings. When freedom is artificially separated from responsibility, it assumes the highest place in the ranking of values and thus leads to self-destruction. It becomes arbitrariness, and it produces enslavement. Before looking at the relationship between freedom and responsibility, it will be necessary to give some anthropological assumptions, although generally known but necessary for further proceeding. It will mainly concern a man as a person, his individuality and sociality. It will also be necessary to clarify what concepts of freedom we will work with. After introducing some (basic) understanding of responsibility, we will be able to formulate mutual conditionality between freedom and responsibility.

Key-words: *man in the world – person – freedom – responsibility.*

Mgr. Gašpar Fronc
Comenius University in Bratislava
Faculty of Roman Catholic Theology
of Cyril and Methodius
Department of Philosophy

AUTORI PRÍSPEVKOV

DOC. MGR. ING. ARCH. ANDREJ BOTEK, PHD., Fakulta architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava, andrej.botek@stuba.sk

MGR. GAŠPAR FRONC, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulska 26, 814 58 Bratislava, Gaspar.Fronc@frcth.uniba.sk

DOC. PHDR. EMÍLIA FULKOVÁ, CSC., Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulska 26, 814 58 Bratislava, Emilia.Fulkova@frcth.uniba.sk

PROF. THDR. VILIAM JUDÁK, PHD., Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulska 26, 814 58 Bratislava, Viliam.Judak@frcth.uniba.sk

THDR. JUDR. ICLIC. VERONIKA PÉTIOVÁ, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulska 26, 814 58 Bratislava, veronika.petiova@gmail.com

THDR. TIBOR REIMER, PHD., Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulska 26, 814 58 Bratislava 1, Tibor.Reimer@frcth.uniba.sk

MGR. LUBOMÍR ŠVORCA, Gazdovský rad 25, 931 01 Šamorín, lubomir.svorca@gmail.com

PROF. THDR. MARIAN ŠURÁB, PHD., Teologický inštitút RKCMBF UK pri Kňazskom seminári sv. Gorazda v Nitre, Samova 14, 949 01 Nitra, Marian.Surab@frcth.uniba.sk

Contents

<i>Foreword</i>	
VILIAM JUDÁK	1
<i>Studies</i>	
Responsibility as a prerequisite for a real freedom	
GAŠPAR FRONC	6
Misbehavior of pupils in primary and secondary schools	
EMÍLIA FULKOVÁ	27
Teachers' view on Roman Catholic religious education curriculum in schools and its perspectives	
TIBOR REIMER	61
<i>Articles</i>	
The influence of Seraphic Bonaventura on Joseph Ratzinger's teachings about God's image	
EUBOMÍR ŠVORCA	82
Rhetoric rules of archbishop Fulton J. Sheen	
MARIAN ŠURÁB	94
1120 years after the restoration of the Great Moravian ecclesiastical province	
ANDREJ BOTEK	111
<i>Annotations</i>	
VERONIKA PÉTIOVÁ	129
<i>Authors of contributions</i>	131